

باسمه تعالی

گزارش تفصیلی سومین کرسی ترویجی دانشگاه مجازی با عنوان

«شأن اخلاقی موجودات» / **Moral Status**

ارائه دهنده: حجت الاسلام دکتر علی پاکپور (استادیار جامعة المصطفی العالمیة)

ناقدین: حجت الاسلام دکتر محمدحسین طالبی (دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

حجت الاسلام دکتر سید حسین رکن الدینی (استادیار دانشگاه معارف اسلامی)

مدیر کرسی: حجت الاسلام دکتر علی بهرام طجری (استادیار جامعة المصطفی العالمیة)

<https://live.mou.ir/pi4qns7pks6x/>

شروع جلسه با طرح بحث توسط مدیر کرسی آغاز شد و در ادامه دکتر پاکپور به عنوان ارائه دهنده به تبیین بحث شأن اخلاقی موجودات پرداختند.

سؤال اصلی این کرسی عبارت است از اینکه شأن اخلاقی موجودات چگونه بدست می آید؟ در ادامه سؤال اصلی، سؤالات فرعی نیز به صورت زیر طرح می شود:

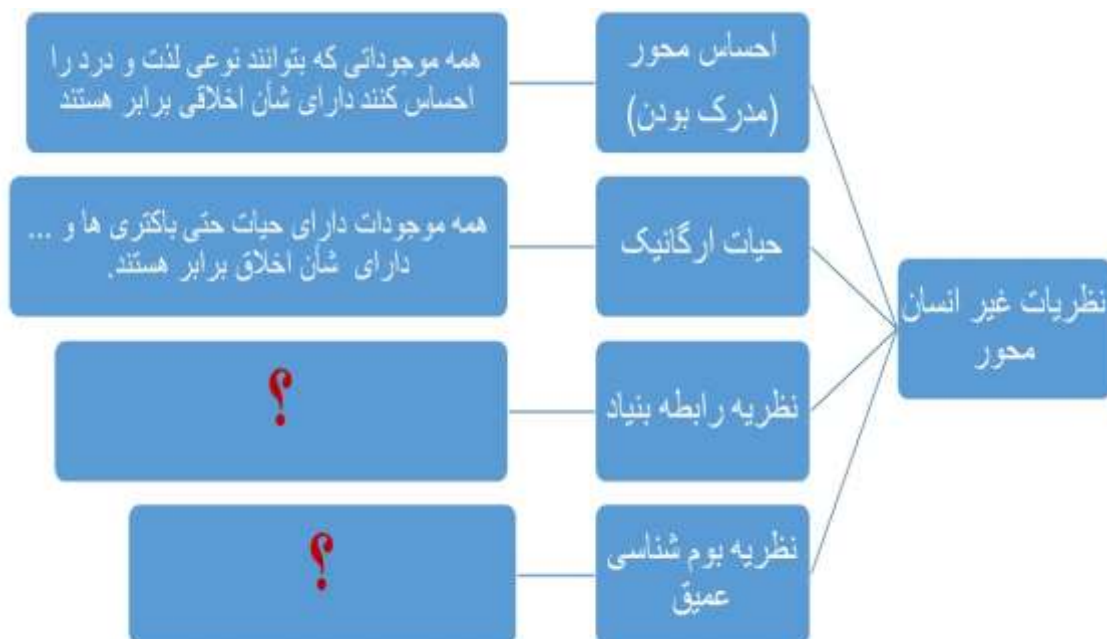
- شأن اخلاقی چیست؟
 - با چه معیاری می توان شأن اخلاقی را برای موجودات ثابت کرد؟
 - شأن اخلاقی موجودات چگونه ارزیابی می شود؟
- مطلب دیگر، فایده بحث است این است که فایده بحث شأن اخلاقی چیست؟ می دانیم همه ما انسانها وظایفی داریم و به همین سبب یکی از فواید بحث این است که یکی از وظایف انسان را می تواند تبیین کند؛ اینکه بر چه اساسی این مسئولیت ایجاد شده است؟ بر این اساس، فواید بحث با بیان زیر ترسیم می شود:
- تبیین منشأ وظایف و مسئولیت اخلاقی انسان در قبال موجودات است.
 - شاید اصل مسئولیت اخلاقی انسان در قبال دیگران اعم از اطفال، ناتوانهای ذهنی، جنین و ... روشن باشد؛ اما اصل و چگونگی مسئولیت اخلاقی در مورد بعضی از موجودات مانند نطفه، حیوان، گیاهان، گونه ها و اکوسیستم ها و ... جای تردید و سؤال است.

فایده مهم بحث شأن اخلاقی نیز این است که نظریه پردازی در مساله شأن اخلاقی در قوام هر نظریه اخلاقی تاثیر مثبت دارد؛ چرا که هر حکم اخلاقی نیاز به دلیل اخلاقی دارد و اثبات شأن اخلاقی با معیار منتخب می تواند دلیل بسیاری از احکام اخلاقی مرتبط با آن نظریه اخلاقی باشد.

حوزه های متأثر از شأن اخلاقی به شرح زیر صورتبندی می شود:

- تقریباً همه مباحث اخلاقی مرتبط با موجودات می تواند از این بحث تاثیر بگیرد.
 - اما به صورت خاص می توان به اخلاق محیط زیست، مسئولیت اخلاقی انسان و قلمرو آن، حق اخلاقی موجودات و منشأ آن، مباحث مربوط به سقط جنین، پیوند اعضا، به مرگی، شبیه سازی و ... اشاره کرد.
- پیشینه بحث شأن اخلاقی را می توان با تفکیک به دو صورت عام و خاص ارائه نمود:
- شأن اخلاقی به صورت به صورت عام با این معرفی است که قدمت این بحث بسیار دیرینه است و در همه مباحث مربوط به حقوق انسان می توان نشانه ای از آن پیدا کرد.
 - از طرف دیگر، شأن اخلاقی به صورت خاص اینگونه است که در غرب تقریباً بعد از قرن نوزدهم میلادی بیشتر در قالب مباحث مربوط به اخلاق محیط زیست مطرح شده است؛ البته مباحث اخلاق محیط زیست در متون دینی و از طرف اندیشمندان اسلامی مطرح بوده است، اما مساله شأن اخلاقی به صورت مستقل مطرح نشده است.
- مطلب دیگر، چیستی شأن اخلاقی است؛ شأن اخلاقی فی الجمله عبارت از مقام، مرتبه و جایگاهی است که می تواند منشأ حق اخلاقی برای آن موجود و مسئولیت اخلاقی برای دیگر موجودات مختار شود. با این تعریف، هر موجود به صورت اکتسابی یا غیر اکتسابی می تواند چنین مقامی را کسب کند و دامنه شمول شأن اخلاقی موجودات نیز با توجه به معیار شأن اخلاقی متفاوت (وسیع یا محدود) خواهد بود.
- مسئله دیگر، معیار شأن اخلاقی است که در نمودار زیر قابل مشاهده است و ارزیابی دامنه شمول شأن اخلاقی موجودات بر اساس برخی از معیارهای مطرح شده نیز در نمودارها درج شده است:

در این میان، یکی از مهمترین نظریه‌ها نظریه معیارهای مرکب مری آن وارن است که معتقد است: ظاهراً همه موجودات (مادی) دارای شأن اخلاقی هستند و نیز شأن اخلاقی موجودات برابر نیست. البته این نظریه برای ترجیح شأن اخلاقی یک موجود هنگام تراحم باید معیار مشخصی ارائه کند.

به طور کلی، وجه اشتراک نظریه‌های طرح شده عبارت است از اینکه:

- همه نظریه‌های مطرح شده در صدد ارائه حد نصاب شأن اخلاقی موجودات هستند.

- ارزش ابزاری و ارزش غیر ابزاری از نکات مورد توجه نظریات مطرح شده است.
 - غیر از نظریه کانت (فاعلیت اخلاقی) همه نظریه اخلاقی بودن شأن موجودات را مبتنی بر اختیار آنها نکردند.
 - همه نظریات مطرح شده باید بتوانند راه حلی برای تراحم شأن اخلاقی موجودات ارائه کنند.
- مطلب مهم این کرسی، ارائه مقدمات نظریه مختار است که با رفع پیچیدگی‌های بحث می‌توان از دل آن به نظریه‌ای در این حوزه دست یافت؛ مقدماتی با صورتبندی زیر:
- ✓ شأن اخلاقی به صورت حقیقی نمی‌تواند برای موجودات غیر مختار اطلاق شود؛ چون اختیار جزء شئون موجودات مختار است.
 - ✓ اطلاق شأن اخلاقی به موجودات غیر مختار به دلیل اینکه می‌توانند متعلق مسئولیت اخلاقی موجود مختار باشند بلامانع است.
 - ✓ معیار شأن اخلاقی موجودات می‌تواند کمال اختیاری موجود باشد.
 - ✓ بر اساس کمال اختیاری شأن اخلاقی موجود می‌تواند در جهت مثبت یا منفی ارزش‌گذاری شود.
 - ✓ مسئولیت اخلاقی موجود مختار می‌تواند ناشی از حق اخلاقی و عوامل دیگر باشد.
 - ✓ چستی اختیار در اخلاق نیازمند تحقیقی مستقل است.

پس از طرح بحث دکتر پاکپور در مقام ارائه دهنده، دکتر رکن الدینی به عنوان ناقد اول کرسی به ایراد مطالب مدنظر در بررسی مبحث شأن اخلاقی موجودات پرداختند. ایشان پیش از ورود به بحث، گذشت زمانی حدوداً یک دهه‌ای نسبت به مقاله منتشر شده را با توجه به طرح مباحث جدید نیازمند اصلاح و بازنگری در این رویه دانستند؛ اما در خصوص تقسیم‌بندی نظریه‌ها در مقاله علمی به نظریات انسان محور و غیر انسان محور و مباحث طرح شده، این مطالب صرفاً یک ادعا به نظر می‌رسد و ادله‌ای برای آن بیان نشده که مناسب است برای ارتقای مقاله، مستندات این ادعا بیان گردد.

مطلب دیگر ارائه شده ناظر به بحث ظرف وجودی موجودات است که البته موضوع صحیحی است؛ اما اگر در نتیجه‌گیری مقاله به این نکته اشاره می‌شد، می‌توانست صحیح باشد و حال آن‌که مسیر دیگری طی شده است. هر وجودی به تناسب ظرف وجودی آن دارای ارزش است و این ارزش نیز ذاتی است؛ پس همه موجودات می‌توانند دارای شأن اخلاقی باشند؛ لذا یکی از اشکالات مسئله این است که شأن اخلاقی را نباید به مسئولیت اخلاقی گره زد و این مسئله نیاز به مرزبندی دارد تا رفع مشکل شود.

نکته دیگر، طرح بحث ارزش ذاتی و اعتباری است که در بخش مربوط به عناصر چهارگانه ارزش اخلاقی، تکرار وجود دارد و با رویکرد علمی نیاز به اصلاح و ویرایش دارد. البته معیارهای ارائه شده در مقاله به درستی ارائه شده است؛ اما اینکه در مورد نظریات غیر انسان محور ناظر به عناصر چهارگانه و فقدان اختیار بحث شده، سؤال این است که چرا نباید شأن اخلاقی داشته باشند؟

از طرف دیگر و در طرحنامه ارائه شده کرسی، این بحث طرح شده که اطلاق شأن اخلاقی در مورد تمامی موجودات قابل دفاع نیست؛ اما سؤال این است که آیا شأن اخلاقی در شرایط معیار ارزش اخلاقی درست است و

اینکه چرا باید چیزی که دارای ارزش ذاتی است، ارزش اخلاقی نداشته باشد؟ به صراحت مبانی دینی، خلقت تمامی موجودات هدفمند است و هر چه خلق شده حتی حیوانات، نباتات و جمادات دارای ارزش ذاتی بوده و احترام دارند و از حیث روایات فراوان نیز دارای اختیار هستند که البته این اختیار در مورد موجودات مختلف، بحسب است؛ بنابراین چون موجودات ارزش ذاتی دارند، شأن اخلاقی دارند؛ پس چرا گفته می‌شود موجودات مختار به لحاظ ارزش ابزاری شأن اخلاقی دارند که این بحث غیر از بحث مسئولیت اخلاقی است.

عدم امکان اجرا در جامعه بشری نیز مشکل دیگر است؛ چرا که اگر حکمی قابل اجرا نیست که نمی‌توان صورت مسئله را انکار کرد؛ پس شأن اخلاقی وجود دارد، ولی عدم امکان اجرا دلیل بر رد آن نیست. البته این مطلب غیر از اشکال در مبانی است که تا حدودی قابل دفاع است.

پس از پایان صحبت‌های دکتر رکن الدینی، دکتر طالبی به عنوان ناقد دوم ورود به بحث و بررسی شأن اخلاقی موجودات وارد شدند که عمده مطالب طرح شده ناظر به مفهوم شأن اخلاقی است؛ چرا که شأن اخلاقی با طرح بحث ارائه شده در مقاله و طرحنامه و در صورتی که قرار است مسئولیت اخلاقی همراه آن نباشد، همان حق اخلاقی است و تفاوتی میان این دو نیست و از حیث مفاهیم فلسفه حقوق نیز تمامی موجودات واجد حق اخلاقی هستند. وقتی این مسئله حل شد، سایر مباحث منتج از آن نیز حل خواهد شد که البته این مبحث حق اخلاقی نیز در فلسفه حقوق با عنوان بحث کرامت طرح می‌گردد و اهمیت آن زیاد است؛ هر چند از منظر غربی‌ها مسئله با رویکرد پوزیتیویستی طرح می‌گردد. بنابراین نیاز به اصلاح تعریف شأن اخلاقی است و به طور کلی ورود به هر بحثی نیازمند تعیین دقیق مفهوم موضوع مورد بحث است. بحث دیگر نیز در صورتی است که شأن اخلاقی را با مسئولیت اخلاقی مطرح کرد که در آن صورت نیز رابطه حق و تکلیف طرح می‌گردد که باید حل شود؛ چرا که لزوماً حق در برابر تکلیف نیست، بلکه گاهی حق با تکلیف آمیخته هستند.

در ادامه جلسه و پس از اتمام صحبت‌های ناقد دوم، اعضای حاضر در جلسه به طرح سؤالات و مطالبی اعم از تفاوت‌های لغوی واژه شأن اخلاقی و ارتباط حق و تکلیف با توجه به طرح بحث اختیار در مورد موجودات غیر مختار طرح شد و با جمع بندی اشکالات توسط دکتر طجری به عنوان مدیر کرسی، دکتر پاکپور در مقام ارائه دهنده بحث به برخی پرسش‌ها با توجه به زمان محدود باقیمانده تا اذان ظهر پاسخ دادند؛ از جمله مطالبی که ایشان بیان نمودند اینکه شاه کلید مباحث طرح شده در جلسه به کلیدواژه اخلاق باز می‌گردد که با مشخص شدن حدود و ثغور و جایگاه آن می‌توان به سایر ابهامات نیز پاسخ داد. به هر حال مطابق با کتاب‌های لغت، شأن به معنای جایگاه است؛ اما واقعاً اینگونه است که هر شأنی اخلاقی است؟ از حیث وجودی، شأن برای موجودات وجود دارد؛ اما اینکه برای همه موجودات شأن اخلاقی قائل باشیم، این مسئله حداقل برای بنده حل نشده است و البته از حیث شهودی و در عرفان اسلامی باید طرح نمود؛ لذا باید مبانی اخلاقی آن تعیین شود که با چه مجوزی همه موجودات شأن اخلاقی دارند. این نکته نیز در نظر گرفته شود که شأن اخلاقی محصول اختیار است.